

Prof. univ. dr. Ioan-Aurel POP

Membru corespondent al Academiei Române

David Prodan – o întâlnire și o amintire din 1988

O amintire despre David Prodan... Ce să dezgropi din noianul de amintiri și cum s-o faci mai bine? Profesorul și-a lăsat singur mănunchiul de amintiri destinate publicului. El nu a fost decât rar ceea ce se cheamă o persoană publică. Ezit a încredința scrisului anumite mărturii spre a nu tulbura, cu intruziunea mea, un spirit seren, sincer cu noi în momente de singurătate, dornic de destăinuirii în clipe cu totul speciale, fără prezența curioșilor, a străinilor, a reporterilor.

Nu i-am fost lui David Prodan ceea ce se cheamă un apropiat al casei, din mai multe motive. Întâi, era o mare diferență de vârstă, apoi nu-i fusesem student, iar în al treilea rând, în sufletul Profesorului aveau locuri de onoare vechi prieteni dragi și colegi, vechi studenți pe care-i îndrumase îndeaproape, medici și artiști de elită. Nu mulți, fiindcă era extrem de exigent, cunoștea bine oamenii și nu-i primea în sanctuarul său decât pe cei aleși. L-am cunoscut în toamna anului 1976 (eram student în anul al doilea), grație profesorului Pompiliu Teodor, acum de fericită aducere aminte. Momentul, ca o ceremonie, s-a petrecut la Biblioteca Academiei, în faimosul birou rezervat muncii.

După câteva întrebări scurte și după răspunsuri sfioase, completate generos de profesorul Teodor, David Prodan și-a rostit gândul ca o sentință, care mi-a trasat și destinul

de istoric: "Dacă vii din sudul Ardealului, din școlile vestite ale Brașovului și dacă știi și latină, trebuie să devii medievist. Este cea mai grea epocă istorică, fiindcă necesită pregătire specială în limbile vechi și moderne, în maghiară și germană, în științele auxiliare, dar ce mulțumire vine mai pe urmă! Ne trebuie medieviști autentici, pentru secolele IX-XVI, fiindcă aici suntem deficitari". Aceste vorbe m-au însoțit mereu, m-au obligat enorm, ca un fel de legământ. Mă străduiesc și azi să fiu medievist cum ar fi vrut Prodan și simt că mai am cale lungă de străbătut. De altminteri, Profesorul considera că Istoricul, și la 50 de ani, este încă tânăr. Domnia sa ne spunea mereu că istoria nu este o știință de revelație, ci una de acumulare, că istoricul nu poate face descoperiri epocale la 20-30 de ani, ca un fizician sau chimist, ci că trebuie să aibă răbdare, să muncească fără preget, să strângă mereu material și experiență, să cugete mult și să scrie puțin. Îi deplângea pe cei care scriu mai mult decât citesc... Avea o filosofie adâncă a muncii, încrâncenate sau senine, care l-a condus la rezultate unice în scrisul istoric românesc și prin care era incomod pentru mulți. Prin *Iobăgie* (șase volume), a și închinat cel mai frumos imn muncii tăcute a țaranului român.

L-am vizitat apoi mereu până la capăt, de câteva ori pe an (obligatoriu la 13 martie, ziua de naștere), pentru că m-a îndemnat să-l țin la curent cu munca, cu studiile, cu descifrarea documentelor. Mi-a spus să urmez cursurile de paleografie latină și de latină ca limbă a izvoarelor, cu profesorul Sigismund Jakó, pe care-l aprecia mult pentru înaltul profesionalism. Era la curent cu un anumit proiect, abordat împreună cu prietenii și colegii Ioan Drăgan și Adrian Andrei Rusu, de publicare a izvoarelor latine ale

Țării Hațegului din secolul al XV-lea și era entuziasmat de această întreprindere. Voia să vadă început studiul sistematic al elitei românești din Transilvania, al cnezimii, boierimii și nobilimii românești. A apucat să vadă din toate acestea câte ceva și s-a bucurat sincer.

Voi evoca, după modesta mea pricepere, una dintre aceste vizite, petrecută la 9 iunie 1988, pe-nserat. Eram împreună cu prietenul Alin Mihai Gherman, cercetător la Biblioteca Academiei, un vechi apropiat al Profesorului. Ne-a primit la început împreună cu Doamna, în camera de zi a micului apartament de pe strada Mică, iar apoi ne-am retras singuri în birou. Fiecare vizită era o ceremonie în sine, ca și cea dintâi. Profesorul cerea să mai afle din când în când amănunte din lumea dinafară, pe care aproape o părăsise. Nu părăsise însă muzica, literatura, periodicele de cultură, arta plastică. Era la curent cu tot și cu toate, dar era de-acum departe de ambițiile mărunte, de putere, de chiverniseli, de universitate și chiar de Academie. Era tot mai aproape de cele ale spiritului și tot mai departe de lumea materială, el care fusese mereu un istoric materialist, din spița celor mari și genuini, cu lecturi temeinice de tinerețe, începute cu Democrit, Leucip și Epicur...

Părea să aibă, în acel amurg de zi de vară, vechiul aer sever de benedictin. Era parcă și mai slab decât la precedenta vizită și se plângea de anumite tulburări de echilibru. Altminteri era drept în fotoliu și nu prea vorbea neprovocat despre boală și bătrânețe (ne-a promis că a doua zi va merge, condus de dr. Pațiu, vechi prieten de familie, la clinica ORL, la dr. Tomescu).

A început prin a exprima din nou vechea îngrijorare în legătură cu soarta istoriografiei românești, care - ne spunea - traversa o etapă foarte grea, de desconsiderare, de

banalizare și de lipsă de încredere. Era convins de existența valorilor, care erau ignorate în favoarea celor care cântau partitura regimului comunist. Dar nu accepta sub nici un motiv ca deznădejdea să-și facă loc: “Istoricii autentici sunt mult mai mulți decât instrumentele regimului, iar lucrările bune trebuie scrise, fiindcă, dacă sunt bune, vor ieși oricum la iveală până la urmă”. Ne-a îndemnat să scriem istoria cnezimii, fiindcă era esențială. Aprecia evoluția sudului Transilvaniei ca una specială, care mai necesita largi și adânci cercetări pentru a se putea răspunde la întrebări importante: cum s-a dezvoltat societatea românească în Țara Bârsei; de ce Făgărașul a evoluat atât de fidel structurilor feudale ale Țării Românești; de ce celelalte zone - Hunedoara, Hațegul, Banatul - au urmat și au păstrat structurile tradiționale românești prestatale, cu mari contaminări dinspre modelul feudal apusean; cum s-a păstrat elita rurală atât de autentică în Maramureș; ce a însemnat în fond “descălecatul” din Făgăraș și din Maramureș spre exteriorul arcului carpatin, adică în același complex unic de civilizație românească etc.

Profesorul era mulțumit de aplecarea noastră spre elitele medievale, dar se simțea singur pe drumul deschis de el în studiul istoriei muncii, al țărănimii, pe trei secole și jumătate. Știa că în istoriografia polonă era o efervescentă a studiilor de acest gen și că istoriografia maghiară făcuse pași mari înaintea noastră în studiul iobăgiei, al structurilor rurale de jos. Îi evoca respectuos pe “marii colegi” de breaslă și de tematică din Ungaria: Szabó István, specialist în iobăgie, Mályusz Elemér, cel mai mare în viață (atunci), Trocsány Zsolt (de la Arhivele de Stat Ungare, decedase de curând) și alții. Pe cât de mult aprecia meșteșugul istoric impecabil al “colegilor” de la Apus, pe atât de mult

veștejea “aberațiile” istoriografiei din țara vecină, referitoare la etnogeneza românească în Balcani și la migrarea târzie a românilor în Transilvania. Cunoștea din auzite conținutul *Istoriei Transilvaniei*, scrisă la comandă în trei volume, la Budapesta, fiindcă Academia Română nu-i trimisese un exemplar (nici original, nici traducere). Admira efortul intelectual și material al Ungariei pentru promovarea intereselor sale politice, deși ar fi vrut să vadă acest efort canalizat spre o cauză bună. Cunoștea toate sursele timpurii despre grupurile românești balcanice și despre românii de la nord de fluviu și era convins de larga arie (întreruptă pe alocuri) a formării noastre ca popor, admitea mișcările firești de populație, dar nu descoperea nicăieri nici o migrație de la sud la nord. De aceea, când venea vorba despre “teoria” imigraționistă, avea o reacție adversă dură, tăioasă: “Cel mai numeros popor din sud-estul Europei, unul dintre cele mai vechi, dintre puținele sedentare, este socotit venetic, fără patrie, înapoiat. Migrarea în secolele XII-XIII din sud este o aberație, fără nici un suport documentar! Cum s-ar fi întemeiat marile așezăminte statale la nici un secol de la pretinsa venire? Toată această «teorie» recentă are logica migratorului, care nu poate pricepe neamurile sedentare și are rațiunea interesului politic-teritorial.”

Profesorul s-a simțit singur pe drum și în cercetarea Făgărașului. Studiul despre boieri și vecini din 1963 a fost receptat abia după doi-trei ani de la apariție. “Din cauza conjuncturii politice - spunea Prodan - scriem doar pentru noi înșine, istoricii, în publicații minuscule, fără circulație”. Era totuși încântat de rezultatele muncii unor medievști, mai ales arheologi-medievști, precum Radu Popa și Victor Spinei. Le aprecia munca stăruitoare și

onestă, concretizată în monografia de excepție. De la Radu Popa aștepta să mai vadă - după Maramureș și Hațeg - o monografie despre Țara Făgărașului în evul mediu. Din păcate, Radu Ropa, acum și el de fericită aducere aminte, n-a mai apucat s-o facă, în schimb au făcut cărți valoroase despre Făgăraș în evul mediu Nicolae Busuioc von Haselbach (la München) și Lukács Antal (la București), cel din urmă fiind un elev al marelui istoric și arheolog dispărut prea timpuriu. Din păcate, David Prodan n-a mai apucat să le vadă.

Venind vorba despre Moldova întreagă, reflectată atât de bine de către Victor Spinei, Profesorul a făcut elogiul literaturii și culturii din Basarabia. Tocmai citise *Clopotnița* lui Ion Druță și era impresionat de abordarea acolo, peste Prut, a marilor teme telurice ale culturii noastre, a țărânului și a pământului, care se regăsesc și acolo, ca-n toate provinciile românești, nealterate.

Mai departe, a făcut elogiul muzicii, al literaturii, al artei plastice, îndemnându-ne se nu fim înguști și unilaterali: "Un sunet curat de pian sau de vioară, un sonet de Shakespeare sau un tablou de Matisse ne oferă adevărate revelații și este păcat să trecem pe lângă ele insensibili". Și-a exprimat dorința de a-i revedea pe profesorii Pompiliu Teodor și Aurel Răduțiu, a pomenit cu plăcere de profesoara Katherine Verdery, care-i aducea personal și-i trimitea (prin intermediari) cărți din Statele Unite, voia vești despre un mare istoric - Maria Holban, era la curent cu plecarea definitivă a profesorului Dinu C. Giurescu peste Ocean și o considera un protest îndreptățit față de regim. Se mai gândea la reluarea tratatului de Istoria României, deși știa că mulți autori muriseră, că alții nu fuseseră de acord, pe bună dreptate, cu deformările

impuse, că vremurile nu erau favorabile unei atare întreprinderi. Aprecia că, până la urmă, decât să apară maculat și mutilat, era mai bine ca tratatul să nu fie tipărit. Era vehement, ca de fiecare dată, împotriva celor care “nu puteau transcrie ca lumea un document latin” și care “confundau Zlatna (*Salathna*) cu Salona în secolul al XVIII-lea”, dar dirijau destinele istoriografiei...

L-am întrebat dacă va lăsa în memorii toate aceste aspre critici la adresa unor persoane și mi-a spus că o va face fără remușcări, căci memoriile, publicate după moarte, vor trebui să fie o oglindă a vieții sale și că nu ar vrea ca posteritatea să-l creadă un sfânt sau un olimpian, când, de fapt, el a fost doar un om, cu simpatii și antipatii, cu iubiri și cu uri, cu tot ceea ce este omenesc.

David Prodan n-a fost un revoltat și un protestatar de stradă contra regimului comunist, dar a făcut o rezistență profundă contra acestui regim, pe care l-a urât și l-a condamnat cu toate fibrele ființei sale. Era preocupat de soarta tristă a întregii societăți românești, dar era afectat în particular de destinul culturii, al istoriografiei: “Într-o societate care-și ridică o statuie, critica este oprită. Istoriografia moare fără spirit critic. Critica nu trebuie să vizeze persoana ci aspecte discutabile din operă. Critica este nu numai binevenită, dar chiar indispensabilă pentru scrisul istoric”.

Vizita mea și a colegului Mihai Alin Gherman s-a încheiat după vreo două ore de discuții, în care noi mai mult am ascultat. Nici nu se putea altfel, nu fiindcă Profesorul nu ne-ar fi lăsat să vorbim, ci pentru că ne simțeam copleșiți de uriașa personalitate și voiam să aflăm cât mai multe. Prodan a fost îndepărtat din Universitate cu vreo trei decenii înainte de moarte, nu i

s-a dat dreptul să conducă doctorate și nici să formeze o școală istorică în jurul său. Numai că, în anii cât a fost profesor, a format câțiva studenți de excepție care i-au dus mai departe crezul. Și nu numai atât: avea un har pe care învățăceii îl simțeau de la depărtare, îl prețuiau imediat. Prodan a făcut "școală" prin scrisul său, prin puținele lui apariții între studenți, prin legenda vie întreținută la Universitate de elevii săi, prin primirile la Bibliotecă și acasă. Cei care-l vedeau - cu pălăria cu boruri late, descinsă din alte vremi - și care aveau șansa să le vorbească măcar odată erau copleșiți și atinși definitiv de aripa lui Clio. Astfel, încheiem aceste câteva gânduri, contrazicându-l pe David Prodan: *N-ați fost deloc "singur pe drum", domnule profesor, ați avut multe suflete alături de dumneavoastră și în sondarea iobăgiei și în investigarea Făgărașului; rodul acestor suflete de istorici, latent atunci, se vede acum în toată amploarea lui și se va vedea și mai bine în viitor. Prin aceasta, sunteți mereu alături de istorici și pătruns pentru vecie în toată ființa lor, pentru că ați fost și sunteți Istoricul prin excelență.*

La plecare, mi-a dăruit cele două volume ale *Iobăgiei în Transilvania în secolul al XVII-lea*, iar pe foaia de titlu a primului volum mi-a scris cu mână tremurată: "Lui Aurel Ion Pop, cu bucuria de a-l ști alături, tânăr tovarăș de drum. D.P". Este un semn că, în adâncul său, chiar și Profesorul avea convingerea că nu era "singur pe drum".

A fost doar un simplu gând, rostit într-o zi de primăvară, la împlinirea unui secol de la nașterea lui David Prodan ...